

Г. Ковальська,
кандидат архітектури, доцент кафедри
дизайну архітектурного середовища Київського
національного університету будівництва і архітектури

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ МЕРЕЖІ ДИТЯЧИХ ДОШКІЛЬНИХ ТА ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ ЗАКЛАДІВ

В умовах активної реконструкції існуючих житлових кварталів, ущільнення забудови, що обумовлює потребу в додаткових дитячих садках та школах при фактичній відсутності вільних територій, особливо актуальним є пошуки ефективних прийомів формування мережі цих базових навчальних закладів системи освіти. Завдання цієї публікації – виявити принципово нові напрямки розвитку навчальних закладів на рівні мікрорайонів, обумовлені реформуванням системи освіти.

Перебудова системи освіти на принципах безперервності навчання, багатоваріантності навчальних технологій, впровадження нових типів навчальних закладів і навчально-виховних комплексів дещо змінює традиційні підходи до побудови мережі закладів освіти, зафіксованих в існуючих нормативних документах. Концепція безперервності освіти передбачає створення складної системи навчально-виховних закладів з гнучкими взаємозв'язками, різноманіттям поєднань різних рівнів навчання.

На рівні житлових районів концентрується мережа дошкільних навчально-виховних закладів, середніх та спеціалізованих шкіл, дитячих позашкільних установ, а також територіальних професійно-технічних навчальних закладів сфери культурно-побутового обслуговування і комунального господарства, наближених до житлової забудови з нормативним радіусом обслуговування до 2000 м і показниками територіальної доступності (з використанням транспорту) – не більше 30 хв.

Удосконалення мережі будинків загальноосвітніх шкіл доцільно вести у напрямках:

- створення різних типів шкіл;
- взаємозв'язку шкіл з іншими навчальними та позашкільними дитячими установами системи безперервної освіти;
- включення шкіл у сферу громадського обслуговування населення за місцем проживання, використання навчально-матеріальної бази для фізкультурно-виховної та спортивно-оздоровчої роботи в мікрорайоні;

– зміцнення зв'язку школи з базовими установами, наукою, виробництвом та іншими сферами економіки.

Дослідженнями було встановлено, що в районах новобудов, особливо в “молодих” містах, які активно розвиваються, потреба в дитячих закладах значно більша, тому що там переважають молоді сім'ї. Наприклад, у нових житлових районах Києва кількість дошкільників на 1 тис. мешканців у перші роки заселення на 20–40% більша порівняно з середнім показником усього міста. Через 10–15 років цей показник зменшується до рівня середнього по місту. Одночасно збільшується питома вага дітей шкільного віку і відповідно зростає потреба в загальноосвітніх навчальних закладах. Через 15–20 років з “постарінням” мікрорайону зменшується також наповнюваність шкіл. Ще приблизно через 10 років настає нова хвиля демографічних коливань, знову збільшується дошкільний контингент і відповідно відновлюється актуальність дитячих ясел-садків.

Це обумовлює застосування диференційованих розрахункових показників для різних районів міста та створення гнучкої мережі різних типів дитячих закладів з динамічною планувальною структурою. Частина дитячих дошкільних закладів можуть бути стабільними традиційного типу, а приблизно третину дитячих груп доцільно формувати як варіабельні структури зі змінною технологією.

У сформованих житлових мікрорайонах з ущільненою забудовою та обмеженими земельними ділянками пропонується використання невеликих дитячих закладів з короткочасним перебуванням дітей (до 15–20 дітей). Такі невеликі дитячі чарунки можуть розміщуватися в структурі перших поверхів житлових будинків, у школах та інших навчальних закладах, в установах громадського обслуговування, при культових спорудах тощо.

Враховуючи соціально-педагогічні та містобудівні тенденції у розвитку загальної освіти, вдосконалення шкільної мережі доцільно вести в напрямку диференціації навчання, поділу традиційної загальноосвітньої трирівневої школи, яка охоплює дітей з 1-го по 11-ті класи, на окремі цикли навчання: початкова, базова та середня школи. Основні типи загальноосвітніх навчальних закладів на рівні житлових районів формуються на базі: початкових шкіл – 1–4 класи (I ступінь навчання), основних шкіл – 5–9 класи (II ступінь), старших шкіл – 10–11 класи (III ступінь). Шкільні будівлі різного ступеня навчання залежно від місцевих умов можуть функціонувати самостійно (початкова, основна, старша школи), блокуватися в єдиному навчальному закладі або формувати кооперовані шкільні комплекси.

В ущільненій міській забудові, особливо в центральних районах за відсутності території, доцільно створювати неповні середні школи (базові школи), що об'єднують початковий і основний ступені шкільного навчання (1–9 кл.). Такі відносно невеликі школи необхідно розміщувати поблизу житла з радіусом територіальної доступності не більше 750 м.

Початкову школу (1–4 класи) доцільно територіально і функціонально пов'язувати з дитячими дошкільними установами. В сучасних містобудівних умовах ущільненої забудови особливо ефективним є блокування початкової школи I ступеня (1–4 класи) з дитячими дошкільними закладами, створення навчально-виховних комплексів (НВК) “дитячий садок – початкова школа”. Такі об'єднання забезпечують послідовність дошкільного та загальноосвітнього навчання і оптимальний перехід дітей з однієї вікової групи до іншої. Постановою Кабінету Міністрів України від 12.03.2003 № 306 затверджено підготовлене Міністерством освіти і науки України Положення про навчально-виховний комплекс “Дошкільний навчальний заклад – загальноосвітній навчальний заклад”. У цьому Положенні передбачено створення різних типів навчально-виховних комплексів, що складаються з двох підрозділів: дошкільного та шкільного (зокрема, “дитсадок – початкова школа”).

Подібні навчально-виховні комплекси в останні роки набувають широкого розповсюдження в проектно-будівельній практиці. Навчально-виховні комплекси (НВК) “дитячий садок – початкова школа” розміщуються в структурі житлової забудови. Радіус обслуговування дитячих дошкільних закладів, об'єднаних з початковою школою, в містах з багатоповерховою забудовою не повинен перевищувати 300–500 м. Територію навчально-виховного комплексу рекомендується розділяти на три взаємопов'язані ділянки для розміщення відповідно будинків та споруд дитячого дошкільного закладу, початкової школи та спільних об'єктів кооперованого використання.

На ділянці дитячого дошкільного закладу виділяються зони забудови та групових майданчиків з тіньовими навісами. На ділянці початкової школи передбачається навчальна зона з навчальним блоком, прилеглою територією та майданчиком для урочистих подій, тихих та рухливих ігор. На спільній ділянці розміщуються функціональні зони кооперованого використання: спортивно-ігрова, юних натуралістів та господарська. Частина зазначених зон та майданчиків можуть розміщуватись окремо на ділянках дитячого дошкільного закладу та початкової школи. Розміщення будинків на території навчально-виховного комплексу повинно враховувати санітарно-гігієнічні та протипожежні вимоги. Всі споруди та майданчики мають бути добре освітлені і за-

хищені від негативних впливів оточуючого середовища (шум, загазованість тощо).

Згідно з державними будівельними нормами України ДБН 360-92** “Містобудування. Планування і забудова міських і сільських поселень” дитячі дошкільні заклади розраховуються залежно від демографічної структури поселень, приймаючи розрахунковий рівень забезпеченості дітей дошкільними установами у межах 85%, у т.ч. загального типу – 70%, спеціалізованого – 3%, оздоровчого – 12%. Загальноосвітні школи I ступеня розраховуються залежно від демографічної структури поселень, приймаючи 100% рівень забезпеченості дітей до 15 років.

Дитячі дошкільні установи, об’єднані з початковою школою, встановлюються за завданням на проектування (виходячи із загальної нормативної величини обох типів споруд).

У м. Києві на період до 2020 року рівень охоплення населення установами освіти, з врахуванням тенденції поступового збільшення кількості народжених у місті, прийнятий: загальноосвітніми закладами – 100% дітей 1–9 класів та 85% дітей 10–11 класів, дошкільними закладами – 68% дітей у 2010 р. та 75% у 2020 р.

Рекомендований розподіл загальноосвітніх шкіл на різнорівневу систему шкільних будівель не виключає можливість формування традиційних шкільних структур, які об’єднують всі три ступені загальноосвітньої підготовки з першого по одинадцяті класи або II і III ступені (5–11 кл.) при виділенні початкової школи. Окремі старші школи (приблизно 6–10%) можуть функціонувати у вигляді ліцеїв, гімназій та інших спеціалізованих середніх навчальних закладів.

Позашкільні навчальні заклади мають бути взаємопов’язані територіально з іншими закладами освіти і особливо з початковою та базовою школою. Позашкільні і шкільні навчальні заклади повинні розглядатись як єдина навчальна система на рівні мікрорайону.

Основним вихідним фактором розрахунку мережі шкільних будівель є кількість дітей шкільного віку в загальній структурі населення. Цей показник регламентується документами, які дають, як правило, усереднені показники. Разом з тим, як свідчить перепис, демографічна структура населення, співвідношення дітей шкільного віку і дорослих жителів істотно відрізняються в різних регіонах України. Спостерігається різниця, і часом суттєва, навіть у демографії різних районів одного міста. У нових житлових масивах питома вага дітей шкільного й особливо дошкільного віку вище, ніж у центральних кварталах історично сформованих міст.

Демографічна структура міського населення, як по регіонах, так і на місцевому рівні, постійно змінюється, що зумовлено різними соціально-

економічними та містобудівними факторами. На загальну демографічну ситуацію в Україні впливає зменшення чисельності населення внаслідок спаду народжуваності.

Динаміка зміни чисельності міського населення має чітко виражений регіональний характер, що пов'язано з міграційними процесами, зниженням темпів розвитку і переорієнтацією ряду галузей промисловості. Нерівномірність демографічної структури населення на території України зумовлює значні коливання відсотка дитячого населення.

Неоднорідна демографічна структура різних регіонів України обумовлює диференційовані по областях показники кількості школярів на 1000 жителів. Для розрахунків шкільної мережі при проектуванні конкретних житлових районів, враховуючи диференційовану структуру типів шкільних будівель (початкові, основні, старші), потрібні окремі показники необхідної кількості шкільних місць для різних вікових груп, з урахуванням відсотка охоплення різних вікових груп дітей шкільним навчанням.

Чинними нормативними документами для побудови мережі початкових і базових шкіл (1–9 кл.) передбачається 100% охоплення дітей у віці до 15 років. При цьому відсоток охоплення дітей 6-річного віку шкільним навчанням не регламентується. Розрахункова кількість шкільних місць для навчання дітей старшого шкільного віку (10–11 кл.) також не нормується, її рекомендується встановлювати відповідно до місцевих умов. За місцевими вимогам пропонується формувати і мережу зблокованих шкільних будівель, кооперованих комплексів дитячих дошкільних і шкільних будівель, інших різнорівневих навчальних закладів, шкіл-інтернатів, міжшкільних комп'ютерних центрів, професійно-технічних училищ.

Відмова від жорсткого нормування мережевих розрахункових показників відповідає різноманіттю конкретних планувальних ситуацій. Місцеві розрахункові показники визначаються в кожному конкретному місті з урахуванням реальної демографічної та містобудівної ситуації.

При формуванні мережі шкіл на місцевому рівні бажано розмежувати вимоги до базових шкіл (I–II ступенів), які є основними структурними елементами мікрорайонів, від вимог до середніх шкіл, які можуть виноситися з мікрорайонів на рівень житлових районів.

Визначити розрахункові показники необхідної кількості шкільних місць, диференційовані для різних вікових груп, можна за формулою:

$$M = \frac{D \times T \times K}{3},$$

де M – розрахункова кількість шкільних місць певної вікової групи на 1000 жителів; D – кількість дітей шкільного віку на 1000 жителів; K –

коефіцієнт відвідування шкіл; Т – тривалість навчання розрахункової вікової групи: початкового ступеня – 4 роки, основного – 5 років, старшого – 2 роки; З – загальна тривалість шкільного навчання всіх вікових груп – 11 років.

Сучасними нормативними документами не регулюється рівень забезпеченості населення навчально-виховними закладами. Лише дошкільні заклади та загальноосвітні школи в окремих містах мають диференційовані показники для перспективного розрахунку мережі. Так, при розробці генерального плану розвитку м. Києва на період до 2020 року було визначено нормативи забезпеченості населення м. Києва установами освіти на розрахункові періоди 2010 та 2020 рр. При цьому було враховано тенденцію поступового збільшення кількості народжених у місті, наявність у складі міграційного приросту населення дітей відповідних вікових груп. Показники намічено уточнювати кожні 5–7 років виходячи з поточних демографічних процесів та скоригованого демографічного прогнозу.

Список літератури

1. ДБН 360-92** “Містобудування. Планування та забудова міських і сільських поселень”, зі змінами.
2. Ковальська Г.Л. Архітектурне проектування навчальних закладів / Г.Л. Ковальська. – К.: КНУБА, 2010. – 148 с.
3. Ковальський Л.М. Проблеми розвитку архітектури навчально-виховних будівель: Дис. ... д-ра архітектури: 18.00.02. – К., 1996. – 339 с.